

Өрөспүүбүлүкэбитигэр, улууспутугар айылҕаны харыстааһын

Бийаагдлын 100 га нийлэх
Чулуулгыг кувалд урлах
(уникальтай) кувалд
билээрчилжээ. Урлах – хамт
үсэглэл нийлэр, эконолический,
социальный, эстетический
олгох.

Улууслуг сиригэр үүсгэи
329 корүгэ, котор 130, үөн-
койүүр 35 корүгэ баар. Ити
иһигэр Кыһыл Кынигэсэ кэрибиг
5 үүсгэи (эпиноскы, мергенскы,
термопскы якутскый, линия пол-
синыахскыя, банничок
пятипыйскый) бусулаһар.
Кыһыларангоруус быһаһыһа.

бадэр,көтөр кутуйах. Эмгөх
сүтөр 130 көрүнөрө үүтөр.

Айыппа харыстабынын үзөңгүсүн күнүсө түбүктөргөн рейсери ыңымы, биотехнологический дыһаңлар, кайыны өстүрү учуоттабын үзүт, экологический сыдынар үзүт бусуңлар.

Бу үгээс сүрүн мэтэйсэригн сүһүгэ мөһүрөгн оһорон тэбисэрин, сирн хоруу, ортоһун, баһаарлар, сокуһу күһөн бүтүһүнн буюулар.

Бийр үчүргэй сонун — улуусун кинигинэр оросуу бүлүгүндэ багтааһан 69 мөл. сыналлах 500 куб. кыампылах киргэж ууну ыраастыыр станция үлгү киири-жтэх.

[illegible]

Ийн курулук, ийнхон колхонхор бигдринхон куоратарынан, доринбинхонхон бусбаака, ионг айгын хабан бары бигр күүхүнэн ылыстахтарынан, айлыабыл харыгынан катр колхонхонхон ыраас айлыа хаанын эд. Олорор тусбаабин харыгынар үд хабан бигрин кини ис кулуурдунтан иинсигиниттин эмис тутулуктаанын умовун.

BULHOBORA.

"БИИР СОМОҶО"

2017 жыл башынан ийнанаары быыбар түмүтүнөн, дыноун-сөргүнчүлүккө келген аялган, төрөбүт дойдутутар, Чурапчы улуулугун Чакыр нөһилсөргө, балылыгынан талылан сийнегэспик улалын-хамсыы сыйлар.

уудлаабына, сэт түмтүнөн 572
уудна үүт тугтарьцана.

Ыччакка холобур буолар бэтэрээммит

Онон, сүүрнээн тая хааайжыстыбатын даярыглант олорор Чакыр ноймлынүн олехтоою Михаил Егорович Филиппов—төрөбүт дайдууги экономикага бодорүүрүгэр, чусалан тая хааайжыстыбатын ерө тардыла тус кылаатын килээрсибиг биэр кэгэн туугар кийибиг бөөлөр.

2015 сныг түмүүсүүл. Чадвар нэгжлэнэгэ тэв
халхайгастыбтэвг үлэтэгэр-хамнаһыгэр үрүгү
көрлөрүүгэр ситислэтин иһин, тэв халхайгастын
министеристибтэ олхособуг 3 малүйүгүгүсх
грашылгылары ситислэтин. Бу бийити нэгжлэнэгэ,
баанһылай халхайгастыбаларыгт тэвхивнэгсн,
өлхөх ныйр алпаргалтарынн халччылалларыгэр,
санга хотон тулгалларыг сүтсн комолхос, грав
бүсүбуга. Санатар эбит бүсүлхоса, Чакы

Неустроева, дирижэтары
Оросуубулугэтин үөрэти
ингэр үлгэр салбырланчы.

орозиритин туйгуна, Российской Федерации
чустаах: үлүһүгэ Александра Васильевича
мустах үлүһүгэр доһойуһунна: Саха

Одону кишигийн нэгэн татаарыг –төрөлхүүт уулна учуулал сэтгэмнээх үзэглэл түмүүтэ буслуухстаах, Тохонон билингвист олоххо болэмдэж илчлэлт нэгэн татаарабыг, ошонжон илчлэлт олоххот сырдыг, ыраас, чагылхайг буслар. Билингвист олоххот билингвист үзэглэлтэриг, сагайлуулах сагайагчларын тэгимн илчлэлтэаа, Чандарын ааглар үтүө одону нэгэн-үрөгтэ татаарар ылак нэгстэх.

Эрдэнэ-Эрдэнийн ахыгнан Чакыр орто оскуулигын саха
тыгын уонна литературатын учууллара – Аграфена Николаевна
СОФРОНОВА уонна Агдэҥкэһэ Вадимовна ФИЛИПОВА.

Евгений Семенович НИКОЛОВ.

СТАЛИНГРАД ГЕРОЙА, ХОЪУУН ХОТОЙ — ГАВРИЛ ПРОТОДЬЯКОНОВ

Наткенилган Йўз сурим,
Кўксини танисур
Норустар — сўзлар сависини;
Остоналар — сўзлар батисини;
Қыргыз — халқини оғирини;
Қыргызга келтирилди бу келди!
(Г. Д. Протопиянцев).

Алба дойду улуу сэриитин биэр саамай кырыктаах, 200 түгүнээх күн баарыт кыргыһыга өстөөх 5 армият уруускаллымыга. Фашистар абылтыраран, бааһырыгыттарынан, билиэнгэ тутуллубутунан 1,5 малыйуон киһини сүтэрибиттэрэ. 1943 сылаахха суунуу 2 күнүгэр фашисткай сэриитэр хотторон-нор кыһуудунаабыттарэ. Бу уогтаах сэриигэ Сахабыт сирин бүсбүдүнэра Сэбиэскэй сэриитэр көккөсөрүгэр хорсу-нук сэриилэспиттэрэ. Кинилэр оргэлоругар Чураачы оройуонун Алаа-дар нэһилиэлэгэн ытырыллыбыт партия старшай сэргэна Гаврил Дмитриевич Протодьяконов улуулучу хорсул быһыыны көрдөрбүтэ.

Быйыл Сталинградтагы кыргыны калайылган түмүктөмөмиз 75 жыл туулбутунан, „Аза дойду сарыттын I-кы степендик урманын“, „Хорсунд ийик“ үс бойубой, „Сталинград оборонатын ийик“, „Берлин ылыгы ийик“, „Варшавы ылыгы ийик ийик“ мээлелер кавалердара, „Гуйгун арташтырар“ болно хааайыла, 1998 сылыахы ССРС норуотундай депутаттарын бастайааннай президиумун ылаадылан Советский Союз Геройун үрдүк аатыгыбыз Г.Д. Протолыков бойубой сулууттан бөтөттибит.

Таврич Дмитрийевич 1910 сэлтэсхэлэний 28 күнүтэр Чурапчы улуунун Алшар нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Чурапчытаагы педагогическы бүтүрбүтэ. Армияга 1941 сыл балаһан ыйыгар ыһарыһыыһыта.

Иркутскайдагы пуушта сыйдан баран
Томскай куоракка 1941 сый ахсыһыны ыйга
тийибитгэрэ. Бастаан снайпердар
куурустарыгар үөрөтөн баран 45 мм
ташканы алдытар пуушкада навеснигынан
анаммыта. Сэрингэ Касторная станция
таһыгар түгүруктөнһитгэ түбөлү сыйан
төлү көтөн тахсыларыгар бийр танканы,
танкетканы уматан бастаады сүрүктөнһитин
барбыта. Онон Сталинградка 1942 сый
балабан мыйан 21 күндүр буруу, буорах
сытпан ыбыы; өлөр өлүүнү уу харадынан
корбут дьобир бийиун бусуан тийибитгэ.

Сталинградтаары кырыктаах кыргыһылыт Голая Довица дэрибизтэ оройуонугар Гаврил Протодактов хорсун билиһыттан биир дойдутаахпыт буойун-суруйааччы Алексей Бродников „Огонь сириг хотойо“ диэн документальнай элбэнигэр манньык суруйбут. „Дэрибизтэ аржаа уһулуттан үс „Тигр“, икки орто таанна, саады үлү түлөт, үлүгөрүлөөт иһэллэр. Көтүлү түөрүүр муостага субу тийбэн кэлбиттэр. „Уогалар, адыархай буолла. Бронебойнай снарядтары бэлэмнэни охсун!“—дибизтэ Гаврил. Ити икки ардыгар остоох күүстээх уоту астыпта, тулалара оруйа түспүтэ. Гаврил агылар баар буускалартан хас да бууска куджэпэ көспүттэрэ. Кини буускатын оскуоткайар эмгэчлэһыларашытара. Гаврил иһээтэиэх усталабын биир снаряд сити астыпта. Соҕотох мөхсөн хаалбыта. „Сит биир! Соҕотокун хаалан да диги! Иһабын! Мин иһинибиттэн эһиги да барыаххын суоҕа! Аббакам!“, Харса хабыра суох ыһаалан барбыта. Бастагы таанна уһуура түспүтэ. Онтон иккис... үһүс... Муоста таһыгар үс аарыма „тигир“ умайан күүдүгүлүгүнэ түспүттэрэ.

Бу сүһрар кыргыныны 62-с аармыа командуюшайа В. И. Чуйков стереогрубанан көрөн улахантык сөһүйбүтүн туһунан Андрей Данилов „Ууну-уоту ортоһунан“ сөһонигэр сүрү-йүттүгэн: „Бай! Бу түһүр?—Чуйков көрдөүтө биһр тавнаҕа кутаа уот күлүм тына түстэ, онтон күөтүтэх дэлби ыстаныы бурҕас паныа. Аһыттар тектөөгүлэр, тоҥтору эристелиннэллөр. Эмискэ биһр биһр тавна эмиз умайар. Остоох алакапта харар. Чуйков адыоганын ыгыһар: „Бил ээ, итэ-

тансакары нэм умалта? Командары ивнихи
карбинны чинчийрин кубулунат. Эмиско
кани окулирга нэрхс пала сыста түлэр...
Харадын согто-согто биэр сирн, сэрбээр
палахтар үүмүүт томгорлорун тэгилэин
олуулаһар. Оно, отой өсөөх мулшун
аннагар ханнак эрэ саллааг кохсо дөрүн-
дөрүн көстөн ааһар... Саллааг түгү эрэ
хаһар, түгү эрэ соһор.

Командарм ытырылтылган
агальчылыгы салтан Протодьяконов тоно
олус чугастан ыгылаабытын
ыйыттылар: „Манна остоох бусмбига
түсөт, —нейралый балана хаба
ортотунан тарбаман багатаа, —снард
эме түсөт: Куускам оной бүтүн, оготон мин
күтүбөйүн, таанамалары ыгылаабыын.

Өйтөөгүй ний? Миний эмнэ тааиа, агуу тууруртук ытхашаа наада. Отгон бүлүмүттэн кутгамашыг. Буныамны (нейтральный) зонада туруулу) командуюнчай өстөөх кимэн кинэрр келетини утасы өсөөхүсү туһамыта.

Гаврил Дмитриевич Протопопов
Аға дейтуғын коммунистің барып 343
сууға сыйдығын. Воронеж
убалдығын. Берінің тіпін сөрнін
түмсісің. Бааһың 5 тәуіл қосығын
сыйды.

Саха буоһуна, албан ытырбыт артыыс-
рист уоттаах сэрэниг „Хорсуун үһүөг“ үс
бойбуһуй мэтээли хантык, хорсуун
быһаһуна көсүлэргэн ылыбытай?

...Немецкэй халайрууһыттары утары
сөхсүлүү фрегаттар, командалык сорууһун
туягууһуу тоторбууттары, иһин уонна
онно күлбүтүнүн итэһинэ эр сайаарын
көрдөбүтүнүн иһин...

1047-с с. д. жомандира подполковник
Баток, 1943 с. Тосунулу 30 к.¹² барыга 12
сидиат накарвалданымы.

45 км путика артиллерия гв. Старый
серисана Протодьяков Г. Д. 23.07.43
немец талабырдыңтарын утары
сэрилюһингэ Голый Долина дэриэһини
ыһаты сааһаа остох сыһарыйһан эрэр
чаш-старый утары баһыһан уол аста, остох
пехотанын иккэ аһаһатын тогуруу окуета.

227-с гв. с. п.
командира гв.
Майора Дыков. 1943
с. муе устар 8 к."

„5-с батарея ору-
днатын командира гв.
старший сержант 30,
04, 45 с. Беринг к.
ылар ийин
кыргыныяларга
Поселдмиграсе уул,
кыттан ытар гына
туруруллубут
тушкатынан юмэн
кннрэн илэр пехотага
сусул солонон бизрде.
Онууса уулуса туора
онотуллубут ички
мэзэйн, ПТО 2 туш-
катын уюна бннр станковай пулемету хам-
палытта.

79-с гв. с. д. командирын 20.05.45 с. бирикнэлд.

Г. Д. Протодакиновы Кышканы 20 сылыннан оройуона республика саясатта Советский Союз Геройун аштылар кордоһу түһүрү сыйдыбыгыра да асытаада. Ада дойду эринни 1-кы степеннох уордыканын нагарадалааһына.

Гаврил Дмитриевич „Сталин ар хальхастара... Снарид тогута тэнигт хьаргьк холуулара жүжх отууан бурулуухсгара, конгул Сталинрад сана дьахтар тутулуухсгара. Оччоно ветераниар „Мин эмю албан авттаах 62-с Армия Зиньятан автаалан сэринилснним дүн тутуусгара“ диген 1942-с ахсылыны 1 жүнүгэр „Красная Звезда“ хальхаса суруйбута.

Саха артиллерияһын уобараһа Восточнай куоракка Сталинград сиринтэн инноорума-музейыгар Мамас курганга сэриниһини фрагменттар киллэриллибитэ. Киинэ 3 „Гир“ тикканы уматпыт, 25 сиринэн хомуллуулардаах легендарнай тулукта Москва куоракка ССРС сэбиэтининиһох куустарыи киин музейыгар турсоруллубута. 1967 с. Мамас курганга экскурсууда бара сылдьан Гаврил Дмитриевич Саха сиринтэн илдьэбит хатыһын олорубута.

Гаврил Дмитриевич сэрлэсэлт армийтын командуюсчигай маршал В. И. Чуйковтуун 4 тогүл көрсүбүтэ, догоруу бусбулгара. Ити туһууш Андрей Давыков „Ууну-уоту ортогунан“ дьен киингэтин бастагы туһумсөр „Салваат уоһа маршал“ дьен кэлээнгитэр сурулар. Бастагы көрсүһүүтэ Сталинградка үс „Пир“ таваны уматар кымгит бусбулга. Искитин Берлин куоракка генерал-полковник Чуйковтуун бусукаан апааччылар бүтүн аармийа үрдүгүн күрэхтэнилэргитэр көрсүбүттэрэ. Бу күрэххэ Гаврил бий

калометр ыраахтан биеэ ыттылынган таанна
биеэ макетын табан бастаабыта. Үнүс
көрсүтүү Ада дойдуну көмүскүүр Улуу
сэрин бүлүгүз 20 сыла туолуулунан сибө-
зөтсөң, 8-с (62-с) гвардейский армия
бэтэрээштерин көрсүтүүтүр буолбута.
Итингэ Гаврил Дмитриевичиы биер
дойдулаада, фронтовик Г. Д. Ефимов
араллаан илдьэ сыттыбыта. Маршал
саалаагы зута биебигэ, кууна түспүгэ,
Тордүһүн „Маршал Жуков уонна кэли
соренниктара“ дьон документаый кинигэ-
ти устуута Сталин раба Мамай
кураныгар көрсүбүтүр. Итингэ кивили
фронтовик И. Е. Свиридонов араллаан
илдьэ сыттыбыта. Бу көрсүтүүгэ Гаврил
Д. Дмитриевич сахалыы тойуктаабыта.

Сталинград Герой, антырбыг аригхериг Г. Д. Протодьяколов тулгунд элбэг баялдаа, ахшьянар, литературин айммынлар сурулгунлар Алексей Бродников „Олохто сирин хэлтэй“ документальнай сэтхэг, Андрей Давыдов „Ууну, уоту орлогунан“ сэтхэг, В. И. Чуйков „Средние века“ мемуарылар, Д. В. Кустуров „Маманс курган дээрхуй“ (Кызыл 1971 с.), И. Г. Палерин „Огнестойкость“ („Молодая гвардия“ 1972 с.) юмстэй, И. М. Павлов „Чурагчыхотуун хэлтэйхөө“ мэнэ кивингэнир, о. д. а.

Сэрин юмэиттэн Г. Д. Цэрлэсүлээн юм

торообүт тэдгилнээр дотсандаа
сэбиддэсэйнэн үлдэсбиз, Ийн туһунаш
В. И. Чуйков тордус көрүһүүүгүр тулу
үлэнирин айыштыһагар дотсандаа
үлэнирин эгэн турш, "Бу күн сыраһагар
тухтан да оруук талпырыам—оно.
Кырашаннары калгари үлэнирхин саамай
үрдүк джолуш ааһаһаһа",—дэбиз. Бу
үлэтигэр ситиһинтэн иһин "РСФСР
поруотун үөрэжирөөтүн туйгуш" бусбута.
Сирэ элбиг иһин, үтүмүн салһаһа
эмэс чигээхтик пюрбута тоһус
оһолонмута.

Хорсун буйун, артиллерист Гавриел Дмитриевич Протодьяченко албан аша. Ага дайдуутун комиссонууд коркорбу геройдуу сэрнэлэлнэгт сахатын порцуутар, торообуу-үсөөсбиг улуулулар, тэһиллэгэр умвуушубат, Кини торообуу 100 сыла тулуутулар орохлуубулукча, Чурагчы улуулулар, Аллар тэһиллэгэр элбэк далаулар ытылыыбугтара. Аллар орто оculosулар кини ага инэрнэллэгт, бича турусуллубата, чеченки шлетника, "Сэтгэ хорсулар" диги жүрөстэни, кинигеэ шаммилт аабылар, араас куонкустар ытылылар, Быйыт Сталинград иһин юртыһы 75 сылар тэһиллэгэр азал былан быһаытылан үтө ытылар. Герой ага үйүлүгэ умвуушубат.

Александр СЛЕПЦОВ.

Андрей Давыдов, Алексей Бродягин
„Опозно дойдугун сүжөт“ (Дбак. 2010 с.)
„Ойгозгидан Сталинград“ (статти, очерки, Якутск 2003 с.), И. М. Павлов „Чурагчы хотуун хотойдорго“ (Чурагчы, 2000 с.)
кыялаторго туһанылган.

